

VII. IN MEMORIAM

Karol Rebro (1912–2000)

Dnia 31 października 2000 r. zmarł w Bratysławie Karol Rebro, romanista i historyk prawa uherskiego, czechosłowackiego i słowackiego, pracownik naukowy Instytutu Państwa i Prawa Słowackiej Akademii Nauk i profesor prawa rzymskiego w Uniwersytecie Komenskigo w Bratysławie.

Karol Rebro urodził się 27 października 1912 r. w Horowcach koło Púchova. Uczeń czeskiego romanisty Miroslava Bouháčka, był w roku akademickim 1946/1947 dziekanem Wydziału Prawa, a w roku akademickim 1949/1950 rektorem bratysławskiego uniwersytetu. Od roku 1969 do czasu przejścia na emeryturę kierował Katedrą Prawa Rzymskiego.

Rodak z Horoviec, absolwent liceum w Trečinie, studiował na bratysławskim wydziale prawa w latach 1931–1936. Cały rok 1937 spędził w Rzymie i Mediolanie jako stypendysta rządu włoskiego. W czasie późniejszych pobytów naukowych we Włoszech utrzymywał bliskie kontakty z ówczesnym słowackim ambasadorem przy Watykanie – Karolem Sidorem.

Już jako młody człowiek rozpoczął błyskotliwą karierę naukową: mając 28 lat uzyskał *veniam docendi* na podstawie rozprawy *Konkubinát w prawie rzymskim od Augusta do Justyniana*. W 1944 r. został profesorem nadzwyczajnym, a dwa lata później profesorem zwyczajnym.

Dorobek naukowy, będący odbiciem szerokiego zainteresowań Profesora, obejmuje prace tak z zakresu prawa rzymskiego i filozofii prawa, jak i z dalszej i bliższej historii ustroju i prawa Królestwa Uherskiego, prawa konstytucyjnego Czechosłowacji, historii słowackich dążeń do narodowej i politycznej emancypacji, historii edukacji prawniczej na ziemiach etnicznie słowackich, dziejów Akademii Istropolitanańskiej, Uniwersytetu Piotra Pázmányi czy rękopisów miast tavernikalnych.

Z zakresu prawa rzymskiego Karol Rebro napisał następujące monografie: *Dissenz v kauze pri tradícii* (Bratislava 1934); *Konkubinát v práve rímskom od Augusta do Justiniána* (Bratislava 1940); *Juliánova náuka o práve obyčajovom* (Bratislava 1944). O znaczeniu prawa rzymskiego w warunkach socjalistycznego porządku prawnego pisał w monografii *Socialistická spoločnosť a rímskoprávna kultúra* (Bratislava 1979). W latach 1983 i 1984 książka ta ukazała się także we Włoszech. Po wojnie Profesor zajmował się głównie historią ustroju i prawa na obszarze Słowacji. Z pozycji książkowych ukazały się w tym zakresie trzy monografie: *Urebárska regulácia Márie Terézie a poddanské reformy Jozefa II. na Slovensku* (Bratislava 1959); *I manoscritti della Summa legum Raimundi in Slovacchia* (Bratislava 1968); *Cesta národa. Svedectvo o boji Slovákov za národný štát* (Bratislava 1969). Ostatnia pozycja wyszła także w angielskiej i niemieckiej wersji językowej. Żywy udział Profesora w wydarzeniach politycznych spowodował, że dwie Jego książki zostały skonfiskowane: *Juliánova náuka o práve obyčajovom* – z powodu udziału Karola Rebro w Słowackim Powstaniu Narodowym; *Cesta národa* – za postawę wobec wydarzeń z 21 sierpnia 1968 roku.

Jako długoletni kierownik Katedry Prawa Rzymskiego Profesor Rebro dbał o zapewnienie słuchaczom wielu pomocy naukowych do tego przedmiotu. W latach siedemdziesiątych ukazywały się skrypty i materiały do ćwiczeń Jego autorstwa, a w roku 1980 podręcznik: *Rímske právo súkromné*. Napisany pięknym językiem, a przy tym niezbyt obszerny (278 stron), podręcznik miał ogólnopanstwowy zasięg. Korzystali więc z niego nie tylko studenci wydziałów prawa w Bratysławie i w Koszycach, lecz także adepci prawa w Brnie i w Pradze. Było to znaczące wydarze-

nie, bo bodaj pierwsze w dziejach przełamanie czeskiej hegemonii w zakresie dydaktyki prawa rzymskiego i dyfuzja języka słowackiego na obszar Moraw i ziem korony świętego Wacława. Autor podręcznika mówił mi kiedyś, że wizytując w towarzystwie profesora Valentina Urfusa praski wydział prawa, pytał czeskich studentów o opinię o książce. I ze zdumieniem usłyszał wówczas: „My slovensky nerozumíme”. Kiedy jednak dociekał, czego nie rozumieją, okazało się, że wątpliwości co do znaczenia dotyczyły w podręczniku zaledwie trzech wyrazów. Kolejne, poszerzone wydania książki ukazywały się potem w kooperacji z uczniem Profesora, któremu przyszło objąć bratysławską katedrę prawa rzymskiego – profesorem Petrem Blaho.

Z dużym zainteresowaniem spotykały się wydane najpierw w formie tzw. małej poligrafii, a potem obszernych wydań książkowych *Latinské právnické výrazy d výroky*. Recenzowane także w Polsce *Výrazy* nie dotyczyły jedynie zjawisk prawa rzymskiego. W szerokim ujęciu sięgał bowiem Profesor także do tekstów filozofów i pisarzy rzymskich oraz do łacińskich źródeł prawa uherskiego, np. do terminologii *Tripartitum*. Po trzech, bynajmniej nie identycznych, wydaniach słowackich (1984, 1986, 1995) wybór paremii łacińskich ukazał się w 1999 r. także w języku czeskim.

Profesor Rebro miał znaczący udział autorski i redakcyjny w opracowaniu obszernych dwutomowych syntez: *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu* (Bratislava 1971, 1973).

Łączny dorobek naukowy Profesora przekracza liczbę 200 prac, opublikowanych przede wszystkim w języku słowackim, a nadto w językach: angielskim, czeskim, polskim, rosyjskim, ukraińskim, węgierskim i włoskim.

W latach 1945–1950 Profesor Rebro był prezesem Zrzeszenia Prawników (*Právnická jednota*) i redaktorem czasopisma „*Verejně právo*”. Od 1954 r. pracował w Instytucie Państwa i Prawa Słowackiej Akademii Nauk jako kierownik jego sekcji historyczno-prawnej, zaś od roku 1969 także w Uniwersytecie Komenského.

Był członkiem wielu zagranicznych towarzystw naukowych (m.in.: *Société Jean Bodin – Bruxelles*; *Commission internationale pour l’histoire des Assemblées d’États – Leiden*; *Centre Internationale de la Science Juridique – Hague*; *Instituto di Diritto Agrario Internazionale e Comparato – Firenze*) i aktywnym uczestnikiem międzynarodowych konferencji romanistycznych i historyczno-prawnych. Wracając z konferencji w Pięciukościulach (Pécs) był świadkiem wypowiedzianych przez profesora Konstantego Grzybowskiego słów pożegnania, skierowanych do organizatora konferencji – profesora Andora Cszizmadii: „Było tu tak pięknie. Szkoda tylko, że nie mamy wspólnej granicy”. Karol Rebro ostro zaprotestował i na krótko pogńiewał się z profesorem Grzybowskim.

W ostatnich latach pracy w Instytucie Państwa i Prawa redagował Słownik terminologii prawniczej, który – z powodu trudności finansowych – nie ukazał się jednak drukiem.

Prace uczonego wzbogacała i dopełniała działalność adwokacka (1941–1944) i uczestnictwo w życiu politycznym Słowacji. W 1944 r. wziął Rebro czynny udział w *Słowackim Powstaniu Narodowym*, pracując jako kierownik pierwszego wydziału *Poverenictva Slovenskej národnej rady pre vnútorné veci*. W latach pięćdziesiątych uczestniczył w pracach nad projektami kodeksów: cywilnego i rodzinnego. Jako członek rządowej komisji eksperów był w 1968 r. współtwórcą projektów dwóch ustaw konstytucyjnych, uchwalonych przez Zgromadzenie Narodowe 27 października 1968 roku: o federacji czesko-słowackiej; o statusie mniejszości narodowych.

Karol Rebro miał bliskie kontakty naukowe z wieloma zagranicznymi uniwersytetami: m.in. z uniwersytetem w Kassel, w Kijowie i w Katowicach, gdzie ukazały się Jego dwa artykuły. Katowickie i warszawskie środowisko romanistów i historyków prawa odwiedził ostatni raz w jesieni 1986 roku. Miałem przyjemność towarzyszyć Mu wówczas w podróży do Warszawy i uczestniczyć w spotkaniu z warszawskimi kolegami. Profesora Henryka Kupiszewskiego nie było wówczas w Instytucie, więc spotkanie z Nim ograniczyło się do dłuższej rozmowy telefonicznej. Polsko-słowacka wymiana zdań trwała jednak krótko. Obawiając się ewentualnych nieporozumień, wynikających z interferencji językowej, Profesorowie kontynuowali dialog po włosku. Była to w mikroskali romanistyczna odmiana spotkania Słowian w Pradze, w czerwcu 1848 roku, gdzie językiem obrad był podobno niemiecki.

Profesor Karol Rebro zmarł cztery dni po swoich 88. urodzinach. W południe 9 listopada 2000 roku przyszedł do bratysławskiego krematorium pożegnać tego wybitnego uczonego i szlachetnego człowieka Jego najbliżsi, przyjaciele, koledzy, znajomi, politycy i studenci.

Jörg K. Hoensch (1935–2001)

Dnia 23 lutego 2001 r. zmarł Joerg K. Hoensch, znany i ceniony niemiecki historyk, badacz historii społecznej i ustroju, wieloletni kierownik Katedry historii Europy środkowo-wschodniej na Uniwersytecie Saary w Saarbrücken, wielki przyjaciel Polski, jeden z inicjatorów zbliżenia między nauką niemiecką a środowiskami historyków polskich, także polskich historyków prawa. Należał do pierwszych postaci w gronie uczonych zasiadających w niemiecko-polskiej Komisji do spraw podręczników z historii i geografii przy UNESCO.

Urodził się 8 września 1935 r. w Freudenthal na pograniczu śląsko-morawskim. W jego żyłach płynęła krew węgierska; od wczesnej młodości rodzina Jego utrzymywała żywe kontakty z Polakami, Słowakami i Czechami, co miało znaleźć odbicie w zainteresowaniach i inwestycjach badawczych Profesora. J.K. Hoensch podjął studia na Uniwersytecie w Tybindze u znanego przedstawiciela badań wschodnich, Wernera Markerta i pod jego kierunkiem napisał w 1965 i obronił dysertację doktorską pt. *Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation (1918–1938)*. Praca opublikowana przez renomowany Böhlau Verlag (Köln – Graz 1965, ss. 390) wywołała zarówno w Niemczech Zachodnich jak w samej Czechosłowacji zycziwe głosy krytyki, która podkreślała świetny warsztat oraz obiektywizm młodego autora. W następnych latach zwrócił się J.K. Hoensch ku starszej historii Czech i Węgier. W 1987 r. ukazała się jego obszerna *Historia Czech (Geschichte Boehmens. Von der slawischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert*, Muenchen 1987, ss. 580, drugie rozszerzone wydanie 1992), w dwa lata później ujrzała światło dzienne monografia czasów Przemysława Ottokara II, panującego w Czechach w latach 1238–1278 (*Premysl Ottokar II von Boehmen. Der goldene König*, Verlag Styria 1989, ss. 303), którym towarzyszyły liczne studia poświęcone panowaniu Macieja Korwina, wreszcie wielka biografia cesarza Zygmunta (*Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, Darmstadt 1996). W 1990 r. wyszła Jego *Historia Węgier (Geschichte Ungarns vom Ausgleich 1867 bis zur Gegenwart)*.

Wnikliwe erudycyjne prace wczesnie zwróciły nań uwagę i uznanie środowisk naukowych. Ich wyrazem było powołanie Go w 1972 r. na Katedrę historii Europy środkowo-wschodniej w Saarbrücken oraz wybór do gremiów redagujących cenione periodyki, zajmujące się badaniami wschodnimi; został współwydawcą czasopisma „Bohemia” oraz reprezentatywnej „Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung”. Od roku 1990 należał do założycieli niemiecko-czeskiej i niemiecko-słowackiej komisji do spraw rewizji podręczników z historii i był dobrym duchem w ich działalności.

Szerokość pól badawczych J.K.Hoenscha wyrażał fakt, że zainteresowania mediewistyczne udanie łączył On z uprawianiem historii współczesnej (Zeitgeschichte). Dał świadectwo swych kompetencji na tym polu w potężnym i ambitnym studium na temat „polityki wschod-

niej Związku Radzieckiego w pierwszym trzydziestoleciu po zakończeniu drugiej wojny światowej (*Sowjetische Osteuropa-Politik 1945–1975*, Düsseldorf 1977, ss. 510), Praca dała nieznanym historykom zachodnioniemieckim wcześniej obraz rozciągania władzy sowieckiej na obszar państw Europy środkowowschodniej w latach 1945–1947, umacniania się w krajach satelickich reżimu komunistycznego w latach 1947–1949, praktyki sprawowania władzy w czasach najwyższego wzniesienia się fali stalinizmu, lat pozornej odwilży, walk między rewizjonizmem a dogmatyzmem w erze Chruszczowa, znaczenia inwazji na Czechosłowację. Praca nie była politycznym oskarżeniem: stanowiła wnikliwą refleksję na temat totalitaryzmu, opartą o solidny warsztat uczonego.

Podobne walory zademonstrował J.K. Hoensch w komentarzu do wydanego wspólnie z czeskim historykiem Dusanem Koravem tomu źródeł o antagonizmie niemiecko-czesko-słowackim w latach międzywojnia (*Das Scheitern der Verständigung. Tschechen, Deutsche und Slowaken in der Ersten Republik 1918–1938*), opracowanego już na potrzeby wspomnianych komisji podręcznikowych.

Główną wszakże dziedziną, w której J.K. Hoensch lokował swe zainteresowania i fascynacje badawcze, były przeszłość i teraźniejszość Polski. Z wieloma historykami prawa i historykami *tout court* naszego kraju łączyły go więzy przyjaźni i stałej współpracy. Do końca dbał o doskonałość swej znajomości języka polskiego: w jego katedrze często wykładali gościnnie badacze polscy. Często zaglądał do Saarbrücken Franciszek Ryszka. Hoensch wysoko cenił osiągnięcia historiografii polskiej i nie opuszczał żadnej okazji, by przyjeżdżać do naszego kraju i dyskutować z polskimi badaczami, co najczęściej miało miejsce przy okazji konferencji organizowanych przez Komisję Podręcznikową.

Pierwszą pracą poświęconą historii Polski była klasyczna już dziś książka pt. *Sozialverfassung und politische Reform. Polen im vorrevolutionären Zeitalter* (Köln – Wien 1973, ss. 500). Książka dała Autorowi *veniam legendi* i została życzliwie przyjęta w Polsce. Na łamach „Zasopisma Prawno-Historycznego” Stanisław Salmonowicz pisał, że solidne opracowanie Hoenscha wzbogaca naszą wiedzę o schyłku czasów saskich i pierwszych lat panowania Stanisława Augusta (Por. CPH XXVIII, 1976, z. 1, s. 196 – 200). Była to w pełni zasłużona ocena, jako że dzieło Hoenscha opierało się nie tylko na doskonałej znajomości bogatej literatury przedmiotu, ale i na materiale archiwalnym ze zbiorów AGAD, Biblioteki PAU w Krakowie oraz Biblioteki Czarotorskich, w części wcześniej nie wykorzystywanych. Wydając swą pracę w dwusetną rocznicę I rozbioru, Autor w pełni zdawał sobie sprawę z delikatności tkanki, w jakiej przyszło mu się poruszać, toteż z niezwykłą intuicją stawiał badawcze pytania i z wielką ostrożnością udzielał na nie odpowiedzi. Rozpatrywał on postawione przed sobą zadanie w kilku płaszczyznach: zastanawiał się nad ustrojem społecznym społeczeństwa szlacheckiego, badał przeobrażenia mentalne na szerokim tle porównawczym, wreszcie dokonywał szczegółowej analizy ustroju późnych lat sześćdziesiątych XVIII w. J.K. Hoensch przejął tezę polskich badaczy, iż upadek epoki oligarchii i marazm pierwszej połowy XVII stulecia to w równej mierze wynik kryzysu gospodarczego i zarazem takiego układu politycznego, w którym żadna z magnackich koterii, nie będąc w stanie sięgnąć po całą władzę w państwie, w związku z tym nie była zainteresowana w forsowaniu reform. Stało się to możliwe dopiero wtedy, kiedy „familia” uzyskała – m.in. dzięki poparciu Katarzyny – przewagę, sprawiając, że reformowanie państwa stało się dla niej „opłacalne”. Hoensch nie krył szacunku i podziwu dla dzieła reformy, choć zdawał sobie sprawę z tego, że nie rozwiązywała ona trudności Rzeczypospolitej, m.in. ze względu na kontekst zagrożenia zewnętrznego. Praca Hoenscha burzyła w pewnej mierze stereotypy zakorzenione w owym czasie w historiografii niemieckiej, w której jako na główną, często jedyną przyczynę I rozbioru chętnie wskazywano na rozkład instytucji państwowych, anarchiczne skłonności Polaków i upadek kultury politycznej.

W 1975 r. J.K. Hoensch ponownie zwrócił się ku Polsce współczesnej. Jego tekst *Polen. 30 Jahre Volksdemokratie* był krytycznym rozbiorem historii pierwszego ćwierćwiecza Polski Ludowej. Krytyka była nie tylko zróżnicowana w odniesieniu do poszczególnych okresów, była powściągliwa: przenikała ją poczucie odpowiedzialności uczonego, który w pełni świadom jest

wagi podjętej próby, dlatego nie cofał się Autor przed wyrzutani skierowanymi w stronę nacjonalistycznych trendów wciąż widocznych u niektórych historyków niemieckich. Tekst książki poprzedzało motto wzięte od Stanisława Jerzego Leca: „Paßt auf, nicht nur ein Druckfehler kann Rationalismus in Nationalismus verwandeln”. W przedmowie odwoływał się do zdrowego rozsądku rodaków; twierdził, że w analizie stosunków niemiecko-polskich nieodzowna jest chłodna kalkulacja: Sąsiedzi, spierając się, mogą wyprowadzić się, opuścić mieszkanie, narody swego usytuowania zmienić nie mogą (choć mogą korygować granice).

Do *Myśli nieuczestnych* Leca (Freiheit, Gleichheit, Bruederlichkeit! Aber wie gelangen wir zu den Taetigkeitswörtern) odwoływał się Hoensch również w przedmowie do dzieła, któremu zawdzięczał największą sławę, a mianowicie w *Historii Polski (Geschichte Polens, Stuttgart 1983, 2 wydanie 1990* znacznie poszerzone, doprowadzone do roku 1989). Na 400 stronicach niewielkiego formatu pomieścił Autor wielkie bogactwo materiału faktograficznego i nierniejszy ładunek refleksji nad swoistością dziejów polskich. I to dzieło przenikał szacunek dla osiągnięć historiografii polskiej i krytyczny stosunek do wielu mitów wciąż spotykanych w opracowaniach we własnym kraju. Hoensch nie krył satysfakcji z rewolucji 1989, jaka dokonała się w Polsce i z powrotu naszego kraju do należnego mu miejsca w Europie. Traktował polski przełom, w którym kraj nad Wisłą i Odrą potwierdził swe przewodnie stanowisko w środkowo-wschodniej Europie, jako naturalny wniosek z analizy pełnej dramaturgii historii. Synteza wyrażała wierność ustalonom, zawartym w przyjętych w 1976 r. *Zaleceniach* dla autorów podręczników szkolnych z historii w obu krajach.

J.K. Hoensch był jednym z członków-założycieli polsko-zachodnioniemieckiej Komisji do spraw podręczników z historii i geografii, powołanej do życia – jak wiadomo – w roku 1972, a także współautorem przyjętych w 1976 r. *Zaleceń* dla nauczycieli. Jak pozostali członkowie Komisji strony niemieckiej, odważnie stawał w ich obronie podczas burzliwych debat, jakie odbywały się w 1977 r. w parlamentach poszczególnych krajów zachodnioniemieckich, w czasie których siły nieprzyjazne regulacji stosunków z Polską zarzucały im zdradę niemieckich interesów narodowych i państwowych. Walka Hoenscha o przyjęcie przez opinię publiczną Republiki Federalnej Niemiec do wiadomości rezultatu wieloletnich negocjacji i prac badawczych została przezeń podsumowana w świetnym referacie na jednej z ostatnich konferencji członków Komisji, jaka odbyła się w czerwcu 1987 r. w Poznaniu. Referat J.K. Hoenscha obejmował podsumowanie dyskusji za okres 1919–1945 (J.K. Hoensch, *Die wissenschaftliche Resonanz auf den Arbeitsertrag der deutsch-polnischen Schulbuchkommission für den Zeitraum 1919–1945*) i rozpoczęła się od gorzkiego stwierdzenia, że w przeszłości stanowczo za wiele mieli do powiedzenia „prorocy przeszłości” (Propheten der Vergangenheit).

Długo będziemy odczuwać przedwczesne odejście Joerga K. Hoenscha, wybitnego i zasłużonego badacza oraz wspaniałego człowieka.

Tomasz Józef Opas (1923-2001)

W dniu 23 maja 2001 r. zmarł Tomasz Józef Opas, emerytowany profesor UMCS, historyk prawa.

Urodził się 9 lipca 1923 r. w Słupcy (woj. wielkopolskie). Tam ukończył szkołę powszechną i (po przerwie w latach wojny) Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące. W okresie 1949-1953 odbył studia prawnicze I stopnia w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W czasie studiów pracował w Polskich Zakładach Zbożowych jako referent. Od 1953 r. na podstawie nakazu pracy skierowany został do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie. Z urzędem tym związany był zawodowo przez 17 lat, pięć ostatnich – jako kierownik Oddziału Wywłaszczeń. W latach 1957-1959 odbył uzupełniające studia magisterskie w UMCS. Promotorem pracy magisterskiej na temat najstarszych lokacji miast prywatnych na Lubelszczyźnie był prof. dr Józef Mazurkiewicz. Zajęcia seminaryjne obudziły w Tomaszu Opasie żywe zainteresowanie problematyką miejską, której pozostał wierny do końca życia. W 1961 r. został przyjęty na seminarium doktoranckie z zakresu historii państwa i prawa Polski prowadzone przez prof. Mazurkiewicza, twórcę lubelskiej szkoły historii prawa.

Kilkuletnie kwerendy archiwalne i gruntowne zapoznanie się z literaturą pozwoliły Tomaszowi Opasowi na przygotowanie pracy doktorskiej pt. *Miasta szlacheckie woj. lubelskie-go w XVIII wieku* (promotor – prof. J. Mazurkiewicz), którą obronił w listopadzie 1966 r. Po doktoracie nie zaniechał Tomasz Opas działalności naukowej. Postanowił kontynuować badania nad problematyką miast prywatnych w dawnej Polsce, które w wiekach XVII-XVIII stanowiły około 70% ogółu miast polskich i posiadały własną specyfikę w wielu dziedzinach.

W 1970 r. zrezygnował z kariery urzędniczej i został zatrudniony w świeżo uruchomionej Filii UMCS w Rzeszowie na stanowisku adiunkta. Od października tegoż roku Rektor UMCS powierzył mu funkcję prodziekana Zawodowego Studium Administracji, a następnie (1972 r.) – docenta kontraktowego. Rychło też został kierownikiem Zakładu Historii i Teorii Państwa i Prawa oraz Nauk Politycznych w Filii UMCS.

Równoległe z działalnością dydaktyczną i organizacyjną w Filii UMCS, Tomasz Opas kontynuował badania naukowe w czterech głównych grupach zagadnień związanych z dziejami miast prywatnych. Były nimi: 1) własność mieszczańska, 2) wolność osobista mieszczan, 3) obrona sądowa miast prywatnych, 4) Rzeczpospolita a miasta prywatne.

W pierwszej z wymienionych dziedzin Tomasz Opas przygotował rozprawę habilitacyjną pt. *Własność w miastach prywatnych w dawnej Polsce (XVII-XVIII w.)* opublikowaną w 1975 r. Praca ta wyszła poza ramy badań regionalnych, obejmując miasta prywatne na obszarze całej Korony. Zobrazowała ona zagadnienie własności nieruchomości

w miastach m.in. w oparciu o prawo niemieckie, nadania (przywileje) dziedziców, księgi i inwentarze miejskie, praktykę sądową (sądów miejskich, dworskich i asesorskich). Zwrócono uwagę na zróżnicowanie własności pod względem podmiotowym (mieszczanie, miasto, Kościół, szlachta, duchowni, Żydzi, chłopci, cudzoziemcy, państwo, cechy, korporacje religijne).

Na podstawie oceny dorobku naukowego i kolokwium habilitacyjnego Tomasz Opas uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk prawnych, zatwierdzony decyzją CKK z 27 września 1976 r. Rozprawa habilitacyjna w nowej wersji, wzbogacona o dodatkowe wątki i rozdziały, ukazała się w 1990 r. nakładem UMCS pt. *Własność w miastach i jurydykach prywatnych w dawnej Polsce*.

Tematyka „własnościowa” zaprezentowana została przez T. Opasa również w szeregu drobniejszych prac, odnoszących się do poszczególnych miast (Rzeszowa, Mielca, Nowego Sącza, Nowego Brzeska, Lubartowa, Tarnowa). Ogólnie rzecz ujmując Autor wykazał, iż na przestrzeni od XVI do XVIII wieku w polskich miastach prywatnych obserwować można zjawisko formalnego przyznawania (przywileje, praktyka sądowa) własności, rozumianej przede wszystkim jako własność użytkowa, znacznie szerszemu kręgowi podmiotów praw rzeczowych niż czyniło to prawo niemieckie. Większość mieszkańców tych miast posiadała uprawnienia charakterystyczne dla własności (prawo posiadania, użytkowania nieruchomości z pobieraniem pożytków oraz rozporządzania nimi i ich dziedziczenia). Łączyły się z tym niekiedy pewne ograniczenia i powinności. Podkreślono pozytywne zmiany w sferze własności miejskiej zaszele w czasach stanisławowskich.

Zagadnienie wolności osobistej mieszczan – na tle obowiązującego prawa i polityki (stanu faktycznego) znalazło wyraz w takich pracach T. Opasa jak: artykuł *Z badań nad zagadnieniem wolności osobistej mieszczan miast prywatnych w Polsce XVII i XVIII w.* (CPH, t. 35, 1983, z. 1) oraz *Miasto, które chciało być wolne* (Studia Historyczne, r. 18, 1975, z. 1) czy też *Z problemów awansu społecznego mieszczan w XVIII w.* (Przegląd Historyczny, t. 65, 1974, z. 3). Pokrewną z tą problematyką kwestią awansu społecznego chłopów z dóbr prywatnych zajął się T. Opas w obszernym artykule zamieszczonym w tomie 6 serii *Spoleczeństwo polskie XVIII i XIX w.* (1974).

Szereg prac Tomasza Opasa, poświęconych sprawie odwołań sądowych mieszczan do sądów wyższych, wskazało na to, iż (zwłaszcza w II połowie XVIII wieku) wyłoniła się w Polsce grupa około 30 miast szlacheckich, które na mocy dawnych lub nowych przywilejów zdobyły prawo apelacji do sądu asesorskiego w przypadku przywłaszczenia sobie przez właścicieli miast uprawnień należnych ogółowi miasta lub jego mieszkańcom.

Czwarta z wymienionych dziedzin zainteresowań Tomasza Opasa – problematyka miejska w dawnej Polsce, odnosząca się do stosunku państwa i jego organów do miast prywatnych, znalazła swój wyraz w takich publikacjach, jak: *Miasta prywatne a Rzeczpospolita* (Kwartalnik Historyczny, R. 78, 1971, nr 1), czy *Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej z 1791 r.* (CPH, t. 22, 1973, z. 2). Podkreślono tu szereg inicjatyw z okresu reform stanisławowskich, mających na celu zbliżenie pod względem prawnym sytuacji miast prywatnych do królewskich (kwestia odwołań sądowych, możliwość tworzenia „miast lokalnych”, nadawania przez dziedziców miastom „ziemi dziedzicznej”).

Po „zaaklimatyzowaniu” się w Rzeszowie Tomasz Opas (od 1989 r. już profesor tytularny), na swój warsztat naukowy wziął problematykę „galicyjską”. Owocem tego było opracowanie rozdziałów w szeregu monografii miast (głównie pod red. prof. F. Kiryka) poświęconych czasom galicyjskim (monografie Rzeszowa, Mielca i in.). Żywym zainteresowaniem darzył zwłaszcza kwestię emancypacji miast prywatnych, ich stawiania się miastami wolnymi. Na uwagę zasługują tu m.in. takie publikacje, jak artykuł: *Prawne i społeczno-gospodarcze przejawy emancypacji miast prywatnych w Królestwie Galicji i Lodomerii, czy też opublikowana w Wiedniu praca *Der Emancipationsprozeß der privatgrundherrschaftlichen Städte im Königreich Galizien und Lodomerien als Forschungsproblem* (1990). Autor wy-*

kazał m.in., że część miast prywatnych Galicji (Rzeszów, Tarnów, Jarosław, Tarnopol, Stryj, Złoczów) stała się „miastami wolnymi” jeszcze przed 1848 rokiem.

Poza problematyką „ściśle miejską”, wymienić należy historycznoprawne studia Tomasa Opasa dotyczące Konstytucji 3 Maja (w tym artykuł opublikowany w Austrii w 1986 r.); zajmował się On również kwestiami źródłoznawczymi (przykładem może tu być artykuł *Czy Alemure (a) to Niemcy lub Niemcza* oraz *Inwentarz twierdzy dubieńskiej z 1759 r.*).

Dodać należy, że prof. T. Opas jest także współautorem (razem z niżej podpisanym) podręcznika akademickiego dla studentów prawa pt. *Prawo sądowe w Polsce do 1939 r.* (Rzeszów, 1999).

Rozległa sfera badań i publikacji Tomasza Opasa dotyczyła rozwoju towarzystw naukowych w Polsce.

Ogólna liczba publikacji naukowych prof. T. Opasa wynosi ponad 70, w tym kilka książek. Wiele zamierzeń twórczych i badań pozostało nieukończonych. Prof. Opas był promotorem kilku prac doktorskich (Wacława Mroza, Andrzeja Witkowskiego, Ryszarda Tłuczka), pracowników dydaktycznych związanych z Filią UMCS (obecnie Uniwersytetem Rzeszowskim) oraz KUL.

Za wyniki swej pracy T. Opas otrzymał szereg nagród resortowych i rektorskich. Posiadał liczne odznaczenia państwowe z Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1993).

W pamięci naszej pozostanie On na zawsze jako utalentowany i płodny uczony, wzorowy wychowawca młodej kadry naukowej, przyjaciel młodzieży studenckiej, dobry kolega i pełen dobroci człowiek.

WŁADYSŁAW ĆWIK (Lublin)

Irena Dwornicka (1953-2002)

Mgr Irena Dwornicka położyła znaczne zasługi dla nauki historii prawa, choć z wykształcenia nie była prawnikiem ani historykiem. Urodzona 19 X 1953 r. w Tarnowie, ukończyła w 1978 r. Wydział Filologiczny U.J., specjalizując się w filologii polskiej. W latach 1977–1979 pracowała w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, nabywając znacznej biegłości w redagowaniu prac naukowych.

W roku 1979 zatrudniona została w Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego U.J. jako pracownik naukowo-techniczny w powstającej wówczas przy tej Katedrze Pracowni Wydawnictw Źródłowych. Zadaniem Pracowni było kontynuowanie wielkich serii wydawniczych, w tym zwłaszcza edycji staropolskich ksiąg sądowych wiejskich, prowadzonej od lat pięćdziesiątych XX w. przez prof. dra Adama Vetulaniego. Irena Dwornicka rozpoczęła swą pracę od uporządkowania spuścizny tego badacza, przechowywanej dziś w katedrze jako „Teki Adama Vetulaniego”.

Uczestnicząc w konferencjach i posiedzeniach naukowych Katedry, włączyła się w problematykę dziejów ustroju i prawa polskiego, zwłaszcza w zakresie historii i krytyki źródeł, czego też wyrazem były Jej publikacje na łamach „Czasopisma Prawno-Historycznego”. Nabyła bowiem rychło biegłej wiedzy paleograficznej, umożliwiającej czytanie, kopiowanie i kolacjonowanie tekstów źródłowych łacińskich i polskich. Uczestniczyła w takich pracach, jak edycja *Chronografii albo Dziejopisa żywieckiego Andrzeja Komonieckiego* (Żywiec 1987, wspólnie z St. Grodziskim), *Liber maleficiorum Visniciae 1632–1669* (Kraków 2000, wspólnie z W. Uruszczakiem), *Volumina Constitutionum*, t. I v. 1, 1493–1526, oraz t. I v. 2, 1527–1549 (Warszawa 1996 i 2000, wspólnie z St. Grodziskim i W. Uruszczakiem). Mimo nieuleczalnej choroby, do ostatnich chwil życia pracowała nad przygotowaniem do druku kolejnego tomu *Volumina Constitutionum*. Zmarła 27 I 2002 r. Dla dalszych prac edytorskich, wymagających obok fachowego przygotowania, wielkiej staranności i precyzji, odejście tej skromnej i wartościowej pracownicy stanowi bolesną stratę.